

لرستان

استان لرستان با وسعت حدود ۲۸ هزار و ۵۵۹ کیلومتر مربع در غرب ایران قرار گرفته است. این استان، از شمال به استان‌های مرکزی و همدان، از جنوب به استان خوزستان، از شرق به استان اصفهان و از غرب به استان‌های کرمانشاه و ایلام محدود می‌شود. مرکز استان لرستان، شهر خرم آباد است و از شهرهای مهم آن می‌توان: ازنا، الیگودرز، بروجرد، پلدختر، دورود و کوهدشت را نام برد.

فهرست وب سایت ها و خدمات الکترونیکی

موقعیت جغرافیایی

استان لرستان یکی از استان‌های کوهستانی کشور محسوب می‌شود که به جز چند دشت مانند: سیلاخور، چالان چولان، کوهدشت، الشتر، دلفان و خرم آباد، بیشتر مناطق آن، به وسیله کوه‌های کم ارتفاع و دگرگون شده و نیز کوه‌های مرتفع زاگرس پوشیده شده و اغلب این دشت‌ها از رسوب‌های آهکی به وجود آمده‌اند. ناهمواری‌ها استان که دارای سنگ‌های دگرگونی هستند، در نتیجه مجاورت با گنبد‌های خارایی یا درونی الوند و سربند یا شازند پدید آمده‌اند.

در حالی که کوه‌ها؛ در ارتفاعات اصلی زاگرس، به طور منظم از شمال غربی به جنوب کشیده شده و دارای دره‌های عمیق به صورت فشرده، بلند و ناصاف هستند، ناهمواری‌ها در پیشکوه‌های داخلی به صورت تپه‌ماهورهای گنبدی شکل و کم ارتفاع خودنمایی می‌کنند و نقاط بلند آنها، به گنبد‌های خارایی، مربوط می‌شوند.

بلندترین قله‌های لرستان که به صورت نواری در گوشه شمال غربی تا شرق استان کشیده شده‌اند به ترتیب موقعیت عبارتند از: چهل نابالغان، گربن، کوه میش پرور، کوه رباط، اشترانکوه، کوه سرسبز، قالی کوه، کوه تمندر. از میان این کوه‌ها؛ اشترانکوه، با ارتفاع ۴,۰۵۰ متر، بلندترین نقطه لرستان محسوب می‌شود و پست‌ترین نقطه آن نیز در جنوبی‌ترین ناحیه استان واقع شده و حدود ۵۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد.

لرستان از نظر شرایط اقلیم و هواشناسی یک استان چهار فصل با آب و هوای متنوع است و این تنوع از شمال به جنوب و از شرق به غرب محسوس است. برای مثال؛ زمانی که، به هنگام زمستان، در شمال لرستان برف و کولاک ادامه دارد، قسمت‌های جنوبی استان دارای هوایی مطبوع و بارانی است.

به طور کلی استان لرستان دارای سه ناحیه آب و هوای سرد کوهستانی، معتدل مرکز و گرم جنوبی است. ناحیه سرد کوهستانی که شامل قسمت‌های شمال، شمال غرب و شرق استان لرستان می‌شود؛ دارای زمستان‌های پر برف و بسیار سرد و تابستان‌های معتدل است. ناحیه معتدل مرکزی که حد واسط ناحیه کوهستانی

شمال، شمال شرق و ناحیه پست جنوبی استان است، به علت ارتفاع کم، بارش های زمستانی در آن به صورت باران بوده و به ندرت پدیده یخ بندان در آن روی می دهد و تابستان گرم دارد. ناحیه سوم آب و هوایی یعنی ناحیه گرم جنوبی که حداقل ارتفاع را داراست و به علت تاثیر بادهای گرم خوزستان و کم بودن عرض جغرافیایی و نبودن ارتفاعات بلند از حداکثر دما در تابستان برخوردار است و مقدار باران در این ناحیه به حداقل خود می رسد.

همچنین استان لرستان به دلیل مجاورت با خوزستان هرساله مشکل گرد و غبار شدید دارد و از عوامل مهم وجود گرد و غبار در آسمان استان لرستان تان می توان به بیابان زدایی مناطق شرق مدیترانه، صحرای عربستان و مناطق خشک خوزستان اشاره کرد.

موقعیت رشته کوه های زاگرس نسبت به جهت وزش بادهای مرطوب غربی، ارتفاع زیاد این منطقه از سطح دریا، فشردگی کوه ها، واقع شدن در عرض جغرافیایی متوسط و اثر بادهای گرم جنوبی از دیگر عوامل مهم در تنوع آب و هوای استان لرستان است. ولی با این وجود باید اضافه کرد؛ این استان از نظر میزان بارندگی بعد از استان های گیلان و مازندران، سومین استان کشور شناخته شده است.

علاوه بر ارتفاعات و دشت ها، استان لرستان دارای رودهای دائمی فراوانی است که از مهم ترین این رودها می توان به رود سیمره، کشکان رود، رود سزار و رود دز اشاره کرد.

همچنین مهم ترین و زیباترین دریاچه کوهستانی ایران به نام دریاچه گهر در این استان قرار دارد.

پیشینه تاریخی

به اعتقاد بسیاری از باستان شناسان، منطقه لرستان از چهل هزار سال پیش محل سکونت اقوامی بود که به علت نداشتن خط، هویت آنها ناشناخته مانده است. در این عصر، زندگی انسان های پیش از تاریخ به صورت غارنشینی بوده که از طریق شکار و جمع آوری دانه های وحشی امرار معاش می کردند. بر اساس یافته های باستان شناسی؛ این منطقه به عنوان یکی از نخستین سکونت گاه های قدیمی بشری شناخته شده است که بشر توانسته در آن به تدریج مراحل تکاملی خود از دوره «پارینه سنگی»، «میان سنگی»، «نوسنگی» و «شهرنشینی» را پشت سر بگذارد. به این ترتیب لرستان از نظر باستان شناسی یکی از مراکز مهم به شمار می

آید و از جمله معدود سرزمین هایی است که انسان برای اولین بار به اهلی کردن حیوان ها و کشاورزی پرداخته است.

بر اساس کتیبه های به دست آمده از بابلی ها و سومری ها، در هزاره سوم پیش از میلاد، اقوام عیلامی و کاسی به ترتیب در جنوب و شمال ایران ساکن بو دند که جزو قدیمی ترین مردم آن دوره به شمار می آمدند. عیلامی ها که از نژاد بومی ایرانی یعنی «آسیانیک» بودند، نخستین قومی هستند که بر این سرزمین حکومت داشتند. متأسفانه از چگونگی تشکیل جوامع و ابتدای تاریخ این اقوام اطلاع درستی در دست نیست. ولی براساس اطلاعات کمی که به دست آمده عیلامی ها، توانسته بودند قبل از ورود آریایی ها به ایران در بخش هایی از سرزمین ایران دولتی مقتدر تاسیس کنند. این قوم همچنین توانست به مدت چند هزار سال هویت خود را در برابر اقوام نیرومندی چون: سومری ها، آکدی ها، بابلی ها و آشوری ها حفظ نمایند. اما اختلاف های داخلی و جنگ های خانگی سرانجام باعث شکست این قوم از دشمن خود یعنی آشوری ها شد. علاوه بر اقوام عیلامی؛ درخصوص نژاد اقوام کاسی باید گفت که بین مورخان و پژوهشگران تاریخ، اختلاف نظر زیادی وجود دارد. برخی؛ آنان را از بومیان نخستین لرستان می دانند و عده ی زیادی نیز؛ آن ها را شعبه ای از آریایی ها می پندارند که پیش از دیگر اقوام آریایی یعنی مادها و پارس ها به ایران مهاجرت کردند و پس از مدتی اقامت در کوه های قفقاز و سواحل دریای خزر به سلسه رشته کوه های زاگرس پناه برده و در کوه های لرستان ساکن شدند. آنان مهم ترین قبایل کوهستانی زاگرس به شمار می آمدند که به دام داری مشغول بودند و جزو سوارکاران شجاع و جنگ جو محسوب می شدند و بارها با همسایگان خود از جمله عیلامی ها و بابلی ها در افتادند. حتی آن ها توانستند دولت بابل را شکست داده و به مدت شش قرن براین سرزمین حکومت کنند. حکومت کاسی ها بر بابل در نتیجه شکست از عیلامی ها به پایان رسید و پس از شکست از عیلامی ها به سرزمین کوهستانی خود یعنی لرستان بازگشتند.

از روزگار لرستان در دوران هخامنشیان اطلاعات زیادی در دست نیست؛ ولی شواهد نشان می دهد که کاسی ها در دوران حکومت مادها و هخامنشیان، همچنان استقلال و اقتدار خویش را حفظ کرده بودند. آورده شده زمانی که شاهان هخامنشی می خواستند به منظور لشکرکشی به سایر نقاط، سپاهی را از قلمرو آن ها عبور دهند، مجبور به پرداخت باج به روسای این قوم بودند.

استان لرستان، در دوره ساسانیان، از لحاظ تقسیمات کشوری جزو سرزمین پهله یا پهلو محسوب می شد، یعنی سرزمینی که بعد ها توسط اعراب، «جبال» خوانده شد. در این دوره، لرستان را «مهرگان کدک» و منطقه غربی آن یعنی «پشتکوه یا ایلام» را «ماسبدان» می نامیدند. حکومت سرزمین لرستان همواره به وسیله یک نفر فرماندار از «خاندان مهرگان یا مهران» اداره می شد. «خاندان مهرگان» جزو یکی از هفت خانواده ای بود که در تاسیس سلطنت ساسانیان به اردشیر بابکان، کمک کرده بودند.

پس از فتح نهاوند توسط اعراب مسلمان در سال ۲۱ هـ ق، هرمزان، آخرین حاکم ساسانی در لرستان، به اسارت آنان درآمد و در پی این اسارت، وی نزد عمر در مدینه فرستاده شد و بدین ترتیب، از نیمه اول قرن یکم تا اواخر قرن سوم هجری، اداره استان لرستان نیز مانند سایر مناطق ایران زیر نظر خلفا بود و خراج آن ها نیز به حاکمان کوفه پرداخت می شد.

با روی کار آمدن سلسه آل بویه، از نفوذ خلفا در این سرزمین کاسته شده و در فاصله سال های ۳۴۸ تا ۴۰۶ هـ ق، در درون قلمرو آل بویه، لرستان به تصرف خاندانی از کردها معروف به «برزیکانی» درآمد که در تاریخ به آل

حسنویه شهرت یافت و موسس این سلسله حسنویه بن حسین برزیکانی بود که قسمت عمده کردستان، کرمانشاه و همدان را تحت کنترل داشت. بعد از وی پسرش بدر جانشین وی شد و لرستان را نیز جزو قلمرو خود ساخت و شهر شاپور خواست یا خرم آباد و دژ مشهور آن قلعه فلک الافلاک را پایتخت و مرکز حکمرانی خود قرار داد. این سلسله سرانجام در سال ۴۰۶ هـ ق، توسط سلسله آل بویه منقرض شد.

در نیمه نخست قرن پنجم هجری، ترکان سلجوقی به ایران حمله کردند و در زمان کوتاهی توانستند به حکومت غزنویان و آل بویه در ایران خاتمه دهند. در سال ۴۳۵ هـ ق، ابراهیم ینال برادر طغرل سلجوقی شهر شاپور خواست یا خرم آباد را اشغال کرد و کشتار و ویرانی فراوانی را به بار آورد و به این طریق توانست لرستان را تصرف کرده و آن را جزوی از امپراطوری سلجوقیان نماید.

با فروپاشی حکومت سلجوقیان در نیمه دوم قرن ششم هجری، حکومت های محلی مختلفی در گوشه و کنار این سرزمین پیدا شدند که از مهم ترین آن ها حکومت های محلی اتابکان لر کوچک بود که در منطقه لرستان و ایلام یا لر کوچک تشکیل شد. موسس این سلسله شجاع الدین خورشید بود که وی از سرکردگان یکی از طوایف لرستان موسوم به جنگروی بود، لرستان را در اختیار گرفت و عنوان اتابک؛ که ترکیبی از دو واژه ترکی؛ «آتا» به معنی «پدر» و «بیگ یعنی بزرگ» است، را بر خود نهاد و بدین ترتیب سلسله اتابکان لر کوچک را تاسیس کرد. دوران حکومت این خاندان نیز با حمله تیمور به لرستان در زمان شاه عباس اول صفوی و با کشته شدن شاه وردی خان، آخرین اتابک لر، به پایان رسید.

پس از انقراض سلسله اتابکان، شاه عباس اول، اداره حکومت لرستان را به حسین خان والی سپرد و این سرآغاز شروع حکومت والیان بر این منطقه بود که از سال ۱۰۰۶ تا ۱۳۴۸ هـ ق، یعنی همزمان با سلسله صفویه، افشاریه، زندیه، قاجاریه و پهلوی به طول انجامید. هرچند والیان لرستان از لحاظ قدرت سیاسی و استقلال به پای اتابکان نمی رسیدند ولی برخی از آن ها مانند علی مردان خان از اقتدار فوق العاده ای برخوردار بود. در دوره حکومت قاجاریه تغییرات قابل توجهی در لرستان صورت گرفت. آقامحمد خان به دلیل کینه ای که از لرهای زندیه داشت، جانشین خود فتحعلی شاده را مامور تجزیه لرستان کرد و به این ترتیب پشتکوه را جدا کرده و نفوذ والیان را به این منطقه محدود ساخت و از آن به بعد لرستان به صورت مستقیم زیر نظر ماموران قاجار که اغلب از شاهزادگان و اطرافیان دربار بودند اداره می شد.

با سقوط سلسله قاجار و روی کار آمدن رضا خان در سال ۱۲۹۹ هـ ش، اقداماتی علیه بعضی ایالات از جمله لرستان به عمل آمد که منجر به درگیری های شدید بین نیروهای دولتی، ایلات و عشایر لرستان گردید. این درگیری ها از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۲ به صورت جنگ و گریز ادامه داشت. اما سرانجام عشایر لر شکست خوردند و لرستان و پشتکوه هر دو به تصرف نیروهای دولتی در آمد.

اقوام و زبان

همان طور که آورده شد؛ بین هزاره سوم و اول پیش از میلاد به هنگام مهاجرت اقوام آریایی، شعبه ای از این اقوام موسوم به «کاسی ها» به لرستان آمدند و در پی ترکیب این اقوام با بومیان منطقه نژاد تازه ای پدید آمد که بعدها به «لر» شهرت یافتند.

مردم استان لرستان در کل به دو زبان لری و لکی صحبت می کنند. زبان لری، زبان اکثر شعبات قوم لر است و زبان لک نیز، بین برخی از طوایف لرستان به خصوص مناطق شمالی لرستان چون؛ مناطق الشتر، کوهدشت، نور

آباد رایج است.

بر اساس مطالعات زبان شناسی، بسیاری از واژه های لری اغلب ریشه های باستانی دارند و به احتمال تعداد زیادی از این واژه ها مربوط به زبان های کاسی و عیلامی هستند. گفته می شود زبان پارسی در زمان امپراتوریهای هخامنشی، اشکانی و ساسانی در لرستان گسترش یافته است. در بین زبان های جنوب غربی ایران، گویش لری بزرگترین رابطه را با زبان فارسی دارد که هر دوی آنها دنباله پارسی میانه، زبان پارتیان قرن هشتم بعد از میلاد هستند و همانگونه که می دانیم؛ زبان پارسی میانه، زبان پارتیان و ساسانیان بود که به تدریج تغییر شکل داده و به زبان فارسی نزدیک است که بعضی معتقدند این زبان در گذشته نه چندان دور از فارسی منشعب شده است.

موقعیت اجتماعی و اقتصادی

استان لرستان به علت داشتن کوهستان های پهناور و مراتع سرسبز و بارندگی فراوان، محیط مناسبی را برای زندگی عشایری ایجاد کرده و همین باعث شده هنوز، برخی از عشایر دام دار در این استان زندگی کوچ نشینی داشته باشند. وجود آب فراوان، برخورداری از هوای متنوع، داشتن رودهای پر آب و خاک آبرفتی حاصل خیز، استعداد ویژه ای برای دام پروری و کشاورزی به وجود آورده است و به همین دلیل می توان گفت؛ پایه اصلی اقتصاد مردم این استان را دامپروری و کشاورزی تشکیل می دهد. از مهمترین فرآورده های کشاورزی آن می توان غلات، چغندر قند و حبوبات را نام برد. همچنین محصولات باغی این استان شامل: سیب، گلابی، زردآلو، گیلاس، انگور، انجیر و بادام می شود. به دلیل شرایط اقلیمی مناسب دامپروری و کشاورزی در لرستان به شکل سنتی و صنعتی انجام می شود. علاوه بر فعالیت دام پروری و کشاورزی در برخی از مناطق استان مانند دلفان، الیگودرز و ازنا، پرورش زنبور عسل نیز متداول است.

صنایع استان لرستان را می توان به دو دسته صنایع دستی و کارخانه ای تقسیم کرد. صنایع کارخانه ای استان عبارتند از: صنایع نساجی، ماشین سازی بروجرد، کارخانه قند و داروسازی دام لران و لرستان در بروجرد. صنایع دستی در این استان نیز در سه نوع متمایز عشایری، روستایی و شهری شکل گرفته است. البته بیشتر تولیدات صنایع دستی عشایری، به مصرف خانوار می رسند و کمتر به بازار عرضه می شوند. انواع صنایع دستی عشایر استان لرستان عبارت اند از: سیاه چادر، چیت، قالی و گلیم.

همچنین؛ صنایع دستی روستایی را قالی، گلیم، رنگرزی و جاجیم بافی تشکیل می دهند و اما عمده صنایع دستی شهری نیز خراطی، نمد بافی، قلم زنی، ورشوسازی، قالی، موج و گلیم بافی هستند. این استان به واسطه تاریخ و تمدن کهن خود از دست ساخت های فلزی و برنزه های مشهوری برخوردار است. دوره مفرغ را دوره طلایی و شکوفایی هنر و تمدن لرستان می نامند. زیرا صنعت کاران مفرغ در این منطقه با استفاده از ساده ترین شیوه های صنعت ریخته گری، قالب سازی و تراشکاری، آثار و اشیای بسیار ارزشمند و هنرمندانه از خود به جای گذاشته اند. انواع مفرغ ها و آثار مکشوفه در این استان شامل سلاح و جنگ افزار، قطعات زین و برگ اشیای زینتی، اشیای نذری و ظروف غذاخوری می شوند.

توسعه صنعتی استان لرستان در سال های گذشته، به علت سیاست توجه به نقاط محروم و استقرار و ایجاد کارخانه های صنعتی متعدد روبه رشد است.

صرف نظر از فعالیت ها ذکرشده؛ استان لرستان از لحاظ معادن طبیعی، استانی غنی به شمار می آید. از جمله

معادن موجود در این منطقه می توان به: معادن سنگ تراورتن در چگنی و کوهدشت، مرمریت در ازنا، الیگودرز و بروجرد، فلدسپات، تالک و سیلیس در بروجرد و الیگودرز و ازنا، سنگ گچ در دورود و کوهدشت، سنگ آهک در خرم آباد و کوه دشت و سرب و روی در الیگودرز اشاره کرد، که بخشی از آن ها مورد بهره برداری قرار گرفته است.

غذاهای محلی

آش گوش خرم آباد، آش دوغ، آش ماسوا، آش ورکواز، آش بادمجان، آش همه تره ای، جگروز، حلیم، دلمه برگ مو، شام کباب، کوفته نخودچی بروجردی، کی به خرم آباد، کوفته هلو

سوغات

باتوجه به ترکیب جمعیت عشایری، روستایی و شهری در استان لرستان و متناسب با نوع فعالیت آن ها صنایع دستی نیز به دو صورت صنایع دستی عشایری و روستایی و صنایع دستی شهری تقسیم می شود. صنایع دستی عشایری و روستایی عبارتند از: سیاه چادر، قالی، گلیم، چیت، جاجیم بافی، رنگریزی صنایع دستی شهری شامل: خراطی، ورشو سازی، نمد بافی، قالی بافی و گلیم بافی می شود که عمده ترین سوغاتی های لرستان را تشکیل می دهند. علاوه بر این ها عسل لرستان نیز یکی از محصولات سوغاتی استان به شمار می رود

جاذبه های طبیعی گردشگری

الیگودرز: آبشار آب سفید، آبشار چکان، آبشارهای دورک، آبشار وارک یا وارگ در بخش بشارت زلقی، آبشار تیندر، آبشار لوچ، دامنه رشته کوه تمندر، دامنه کوه رباط، دامنه کوه مندیش، دامنه کوه قالی کوه، دامنه کوه اشترانکوه، دریاچه گهر، دریاچه شط تمی، دشت لاله واژگون روستای خلیل آباد، سراب ماهیچال، جنگل های بلوط زز و ماهرو، چشمه و سراب گایکان، طبیعت منطقه مور زرین، طبیعت منطقه قلیان، طبیعت شول آباد و کیگوران

ازنا : آبشار ازنا، تونل برفی، دشت آشورآباد، دشت قره ملک، چشمه قلقلی، حاشیه دریاچه دره باغ، حاشیه دریاچه رشیدی، حاشیه دریاچه خروسان، سراب داریاب، قله چال خاتون، قله راسبند، طبیعت دره تخت، طبیعت دامنه اشترانکوه، طبیعت تنگ قاقان، غار روستای تنبورلی

بروجرد : تالاب بیشه دالان، دهکده ییلاقی ونایی، سراب جانیزه، سراب زرشکه، سراب سفید، سراب زارم، سراب کرتول، چشمه ونایی، چشمه هفت چشمه و اسل، طبیعت دره خونی

پلدختر : آبشار افرینه، تالاب تکانه، تالاب زردابه، تالاب سیاه، تالاب بلمک، تالاب گلم سوزه، تالاب پیکه، تالاب جمجمه، تالاب کبود، تنگ ملاوی، دامنه کوه مهله، حاشیه رودخانه کشکان، غار کلماکره، غار کوگان

درود : آبشار بیشه، آبشار شوی یا تله زنگ، تالاب سیلاخور، تنگه پنبه کاری، دامنه کوه سماقزار، دریاچه گهر،
سراب رودک، طبیعت دره نی گا، طبیعت روستای توت گورگش، غار و سراب منو

خرم آباد : آبشار سه گانه گریت، آبشار نوژیان، آبشار بیشه، آبشار وارک، تنگه شبیخون، دریاچه کیو، چشمه های
گلستان، سراب چنگایی، گردشگاه گوشه

کوهدشت : تنگ سیاب، تنگه شیرز، چشمه گوگردی گراب، چشمه گوگردی خوشاب، چشمه سیاب، طبیعت دره ویزنه‌هار، طبیعت دره سر طره‌هان، طبیعت روستای قرعلی وند، غار ویزنه‌هار، غار میرملاس، غار برد سفید

جاذبه های تاریخی

الیگودرز : امام زاده پیر مندیش، امام زاده محمد بن حسن، امام زاده های فرسش، امام زاده غیفر ابن علی دوزان، روستای تاریخی شاپورآباد، دژهای باقی مانده از دوره هخامنشیان، سد تاریخی بند دختر، قلعه باجول، قلعه دختر تمند، قلعه بادباد، غار باستانی پشتکوه، غار باستانی شاهرود، غار باستانی تمندر، گورستان تاریخی شیر سنگ ها در بزنوید

ازنا : امام زاده طازران، امام زاده پیر عباد، امام زاده شاهزاده عبدالله مومن آباد، باغ مرزبان، دشت تاریخی

جایلق، روستای تاریخی زرنان، روستای تاریخی آرمن، قلعه دز، مقبره امام زاده قاسم

بروجرد : امام زاده جعفر، تپه چغا، مسجد جامع، مسجد امام یا مسجد سلطانی، مقبره شاهزاده ابوالحسن

پلدختر : پل تاریخی دختر، پل کلهرت، پل گاومیشان، غار کلماکره، کاروانسرای چشمک، مقبره حیات الغیب،
مقبره خلیل اکبر

دلفان یا نورآباد : تپه حمام، مقبره شاهزاده ابراهیم
درود : امام زاده پیر والی، مهمان سرای درود

خرم آباد : آسیاب گبری، بازار سرپوشیده، بقعه شاهزاده احمد، بقعه شجاع الدین خورشید، پل شکسته یا پل شاپوری، پل کشکان، پل آجری، خانه جهانگردی یا آخوند ابو، سنگ نوشته واقع در میدان امام حسین خرم آباد، قلعه فلک الافلاک، غار کوگان، گرداب سنگی، مناره اجری، مقبره زید بن علی، مسجد جامع، مقبره بابا طاهر، موزه فلک الافلاک

کوهدشت : امام زاده ابوالوفا، پل سی پله، قلعه کوگان، قلعه سیله، قلعه کوهزاد یا وزینار، قلعه زاغه یا زاخه، غار بت خانه، گنبد شاه محمد، معبد سرخ دم لری، میل خسروآباد یا صید صفرنگ، محوطه تاریخی سرخ دم لکی، نقوش صخره ای هومیان